

AB'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarına Karşı Epistemik Adaletsizliğin Söylemsel İnşası: ETCEP Örneği

Ayşe Deniz Ünan Gökten

Acıbadem Üniversitesi

[ORCID: 0000-0002-6198-9989](https://orcid.org/0000-0002-6198-9989)

denizunan@gmail.com

Öz

Bu çalışma, Türkiye'de Avrupa Birliği desteği ile hayata geçen eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına karşı epistemik adaletsizlik kavramının nasıl temsil edildiğini araştırmaktadır. Bu amaçla, öncelikle Batı'ya yönelik epistemik üstünlük algısının kökenleri, AB-Türkiye ilişkilerinin tarihsel arka planı ve Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi'ne (ETCEP) karşı söylemlerde görünür olan toplumsal cinsiyet karşıtlığının aktörleri ve stratejilerine değinilmektedir. Ardından, ETCEP bir vaka çalışması olarak; duyurulma, uygulama ve karşıt görüşlerin ifadeleri aşamalarıyla incelenmektedir. ETCEP'e yönelik eleştirel temsillerde epistemik adaletsizlik vurgusu öne çıkmaktadır. Proje kapsamındaki uygulamalar değer sistemimizi bozan kültürel istila araçları olarak değerlendirilmektedir. Bu görüşler, Batı'nın sömürgeci geçmişi hatırlatılarak vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, eleştiriler proje tamamlandıktan sonra, eğitim alanıyla doğrudan bağlantısı olmayan, kadınlara yönelik şiddeti önleme politikalarına itirazlarla birlikte dile getirilmekte, çözüm olarak ise idealize edilmiş bir geçmiş anlatısını ve somut adaletsizlik ve fırsat eşitsizliklerine yol açtığı için politikaların hedefi olmuş geleneksel - ataerkil yapıyı işaret etmektedir. Epistemik adaletsizliklerin giderilmesi için gereken demokratik etkileşim ortamının eksikliği, söz konusu argümanları yeni epistemik adaletsizliklere meşruiyet sağlamada araçsal bir konuma getirmektedir.

Anahtar kelimeler: : ETCEP, toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet karşıtlığı, epistemik adaletsizlik, Avrupa Birliği

•••••

Geliş tarihi: 1 Ekim 2024 • Kabul tarihi: 12 Kasım 2024

•
Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • özel sayı/FEJUST • 190-226

DOI: 10.46655/federgi.1559473

The Discursive Construction of Epistemic Injustice Against the EU's Gender Equality Policies: The Case of ETCEP

Ayşe Deniz Ünan Gökten

Acıbadem University

[ORCID: 0000-0002-6198-9989](https://orcid.org/0000-0002-6198-9989)

denizunan@gmail.com

Abstract

This study explores how epistemic injustice is represented in the discourse against gender equality policies in education in Türkiye, supported by the European Union. For this purpose, it firstly addresses the roots of the perception of epistemic superiority of the West, the historical background of EU-Türkiye relations and the main actors and strategies of anti-genderism, which become prominent in the discourses against Promoting Gender Equality in Education Project (ETCEP). Thereafter the study focuses on ETCEP as a case study, examining its announcement and implementation and its public criticisms. In these objections ETCEP is framed as a source of epistemic injustice. Policies envisaged by ETCEP are evaluated as cultural invasion tools that disrupt 'our' value system by underscoring the colonial past of the West. However, criticisms are raised after the project is completed, are voiced together with objections to policies to prevent violence against women that are not directly relevant to educational policies. These arguments present an idealized narrative of the past and a patriarchal order, which have been targeted in the first place for being root causes of substantial social injustices, as remedies. The current socio-political context lacks an environment of democratic interaction required to eliminate epistemic injustices. This puts the arguments in question in an instrumental position in legitimizing new epistemic injustices.

Keywords: ETCEP, gender equality, anti-genderism, epistemic injustice, EU

•••••

Arrival date: 1 October April 2024 • Acceptance date: 12 November 2024

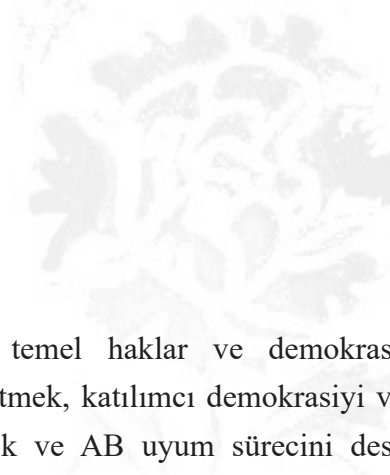
•

Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • special issue/FEJUST • 190-226

DOI: 10.46655/federgi.1559473

Giriş

Avrupa Birliği (AB); temel haklar ve demokrasi ilkelerini yaymak, ayrımcılıkla mücadele etmek, katılımcı demokrasiyi ve sivil toplumun bilgi ve becerisini geliştirmek ve AB uyum sürecini desteklemek amaçlarıyla aday ülkelerdeki sivil toplum kuruluşlarına ve devlet kurumlarına mali destek sağlamaktadır. AB, politika yapımında ağırlıklı olarak projelere fon sağlama stratejisi benimsemektedir. Bu strateji, projecilik konusunda farklı uzmanlık alanları ve uzmanlarını ortaya çıkararak yeni bir çalışma kültürünü doğurmaktadır. Bir yönüyle de hedef kitleye/vatandaşlara doğrudan ulaşma imkânı yaratabilmektedir. Projelerin uygulanışında etkin izleme yapabilmek, ölçüm araçları kullanmak önemli gereklilikler haline gelmektedir. Bununla birlikte proje çıktılarında gözlemlenen ölçülebilir/niceliksel eylemlerin politika yapım performansını ne ölçüde artırdığı henüz tartışma konusudur. Proje yoluyla toplumsal değişim yaratma stratejisi sivil toplum ekosisteminin depolitizasyonuna yol açabilmektedir (Zihnioğlu 2018). Süreç içinde AB

evrensel değerleri savunucu, öğretici ve aday ülkeleri destekleyici rol üstlenirken, ahlaki ve epistemik üstünlük söylemi de yeniden üretilmektedir.

Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışını yerleştirmeyi amaçlayan ETCEP de Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) 1. Bileşen Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma kapsamlarında Türkiye’nin AB müktesebatına uyum ve uygulama kapasitesini geliştirme amacıyla devlet kurumlarıyla gerçekleştirilen ortak projelerden biriydi. 2014 yılında temelleri atılan ve ortaöğretimde toplumsal cinsiyet eşitliği değerlerinin benimsetilmesini amaçlayan proje, 2016 yılında tamamlanmıştır (TCMEB 2016). Projenin tamamlanmasından sonra, UNICEF iş birliğiyle ETCEP’in devamı niteliğinde “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Okul Standartlarının Yaygınlaştırılması” projesi başlatılmıştır. Müfredatın ve okulların fiziksel imkânlarının toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesi gözetilerek düzenlenmesinin hedeflendiği proje kapsamında 162 okulda pilot uygulama yapılarak, kurumlarda hizmet içi eğitim verilmiş, araştırma sonuçlarını temel alan eylem planları hazırlanmıştır. Projelerin teması, niteliği ve hedeflerinin dönemin Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk tarafından bir röportajda duyurulmasının (Milliyet 2018) ardından ise, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı, iktidara yakın ya da muhafazakâr İslami çizgide yayın yapan basından ve ağlardan tepkiler gelmiştir. Tepkilere cevaben Bakanlık bir açıklama yayınlayarak, eleştirilerin ardından projelerin pilot uygulama çıktılarının değerlendirildiğini ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda halihazırda devam eden proje bulunmadığını açıklamıştır (TCMEB 2019).

ETCEP’e yönelik eleştirilerde Türkiye’de siyasi karar alma mekanizmalarında etkisi hissedilmeye başlanan toplumsal cinsiyet karşıtı söylem öne çıkmaktadır. Bu söylemde cinsiyetin toplumsallığı kısmen reddedilmekte, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ‘bize’ ait bir değer olmadığı ve toplumsal yapıyı bozacağı savunulmaktadır. Buna göre, toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir hak ve evrensel değer olarak tanımlandığı AB bilgi havuzunun

verili kabul edilmesi ise epistemik adaletsizlik yaratmaktadır. Bu çalışma, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına karşı söylemde epistemik adaletsizlik argümanının hangi biçimlerde kullanıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, ETCEP'e dair rapor ve haberler eleştirel söylem analizi yaklaşımıyla değerlendirilmekte ve eğitimde cinsiyet eşitliği politikalarına itirazlarda öne çıkan temalar incelenmektedir. Çalışma, epistemik adaletsizliği gidermek için gerekli demokratik etkileşim kanallarının (Medina 2012) eksikliğinin, söz konusu itirazları yeni epistemik adaletsizliklere (Süleymanoğlu-Kürüm ve Eroler 2023, Unal 2024) meşruiyet yaratacak araçlar konumuna getirdiğini savunmaktadır.

Çalışmada öncelikle epistemik adaletsizliğe ilişkin temel kavramsal çerçeveye yer verilmektedir. Türkiye'nin modernleşme sürecinde ve AB ile uzun soluklu ilişkisinde aktörlerin epistemik açıdan nasıl konumlandıklarını ve epistemik direniş argümanlarında öne çıkan temaların bağlamını ortaya koymak amacıyla Türkiye'deki Batı'ya ait epistemik üstünlük algısının tarihsel arka planı incelenmektedir. Ardından, AB politikalarına karşı söylemin temelini oluşturan toplumsal cinsiyet karşıtlığının Türkiye'deki izdüşümü, ETCEP'in medya temsilleriyle epistemik adaletsizlik söyleminde öne çıkan argümanlar aracılığıyla, incelenmektedir.

Modernleşme, AB değerleri ve Epistemik Adaletsizlik

Modernleşme, genel anlamıyla ilerleme ve kalkınma kavramları üzerinde şekillenen bir süreci ifade etmektedir (Karakaş 2022). Diğer toplumlardan farklı olarak modern toplum yeniliği olumlu karşılayan ve teşvik eden toplumdur; bu anlamda 'yeni'yi ortaya çıkarma geleneğini icat emektedir (Kumar 2006). Klasik modernleşme yaklaşımında hâkim görüş, geleneksel toplumdan modern topluma geçişi bir Batılılaşma süreci olarak kabul etmektedir. Bu süreci hızlandırmaya yönelik Batı müdahaleleri ise artık birer kolonyal eylem

olarak değil, gelişimi teşvik etmeyi amaçlayan insani müdahaleler olarak çerçevenmektedir. Bu tür etkileşim ve müdahalelerle geleneksel toplumların kültürel pratiklerini dönüştürerek onları rasyonel düşünmeye teşvik etmek amaçlanmaktadır; bu da Batı'nın değer ve yönelimlerini benimseyerek mümkün olabilecekti (Shah 2011).

Türkiye'nin AB serüvenini de toplumsal kurumlardaki dönüşüm ve kültürel değişimle ilerleme ve iktisadi kalkınma, dolayısıyla modernleşme serüveni olarak tanımlamak mümkündür. Zaman içinde değişimler yaşansa da AB üyelik yolu toplumsal destek bulmaktadır (AB Algıları Araştırması 2022). AB, uluslararası insan haklarını temel alan değerler ve birliğin ekonomik çıkarları çatısı altında, onları sisteme uyumlandırma amacıyla aday ülkelere hukuki, ekonomik, sosyal, kültürel politika yapım paketleri sunmaktadır. Nitelikli eğitime erişim ve okullaşma oranının artması (Lizbon 2010 ve Avrupa 2020 Hedefleri) ve toplumsal cinsiyet eşitliği (AB Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi 2020-2025) AB'nin önemli değer ve amaçlarındandır. Bu bağlamda, aday ülkelerden AB'nin çerçevelediği değerler sistemi içinde Batı merkezli bir bilgi havuzunu temel alarak geliştirilen politika programlarını uygulamaları beklenmektedir. İlk ve ortaöğretimde toplumsal cinsiyet eşitliğini yerleştirerek toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması stratejisi ise bazı aday ve üye ülkelerde tepki yaratmaktadır. Protestolar toplumsal cinsiyet karşıtlığı olarak betimlenen ulus-aşırı nitelikteki bir toplumsal hareketin çatısı altında gerçekleşmektedir (Paternotte ve Kuhar 2017). Bu hareket toplumsal cinsiyeti 'toplumsal cinsiyet ideolojisi' olarak nitelemekte, yükseköğretimde ve akademik araştırma çevrelerinde toplumsal cinsiyet çalışmalarının yeterince bilimsel olmadığını, bu doğrultudaki AB politikalarının neo-kolonyal bir dayatma niteliği taşıdığını iddia etmektedir (Kuhar ve Zobec 2017). Hareket, iddialarını epistemik adaletsizlik olarak çerçeveleyen, feminist çalışmaların önemini azaltacak bir "alternatif eril epistemik paradigma" (Bolat 2024, 154) yaratmaya çalışmaktadır; toplumsal cinsiyet karşıtlığı için bir tür "epistemik

otorite mücadelesi” verilmektedir (Korolzcuk 2020, 8).

Bilgi ve eğitimin dağıtımındaki adaletsizlik olarak tanımlanan epistemik adaletsizlik, bazı grupların bilgi sahibi olarak değerlendirilmemeleri, kendilerine bilirkişi olarak itibar edilmemesi, yani bir tanınma sorununa (McConkey 2004) işaret etmektedir. Epistemik adaletsizlik, bilgi üretim süreçlerinden sistemli olarak dışlanma biçimini alabilir. Kavram; sömürgecilik sürecinde kemikleşen yapısal eşitsizlikleri anlamlandırmak için kullanılmaktadır. Siyasi ve ekonomik adaletsizliklerin devamlılığının sağlanabilmesi için kültürel adaletsizliklerin yerleşmesi ve sömürge bölgelerde Batı'nın kültürel üstünlüğüne dair bir konsensus oluşması gerekmektedir. Epistemik adaletsizlik, kültürel adaletsizliğin bir türü olarak, zihnin ve entelektüel kültürlerin sömürgeleşmesi; insanların kendilerini ve dünyalarını anlamlandırırken kolonyal güçlerin kavram ve kategorilerini kullanmalarıdır (Bhargava 2013, 414). Yerel kültürlerin daha aşağı görülmesi, yerel epistemik çerçevelere ait öğelerin kolonyal güçlerce marjinalleştirilmesi ve kolonyal güçlerce bilinçli ya da bilmeden gerçekleştirilen eylemlerle yerel kültürün dönüşmesi biçimlerinde görülebilmektedir (Bhargava 2013, 415). İletişim içinde olan taraflardan birinin, asimetrik biçimde, diğerinin ulaşabileceği veri ve bilgiyi kontrol etme kapasitesine sahip olması epistemik tahakküm (epistemic domination) kavramıyla açıklanmaktadır (Harris 2022). Epistemik şiddet ise taraflar arasında sağlıklı bir etkileşimin olmaması, taraflardan birinin kendini iletişimde ifade etme imkânı bulamaması – anlaşılmaması ve bu sebeple kendi düşüncelerini de ifade etmekten kaçınmasını içermektedir (Dotson 2011).

Özetle, epistemik adaletsizliğin ortaya çıkışı özünde eşit güce sahip olmayan tarafları gerektirmekte, güç hiyerarşisini ve taraflardan birinin baskınlığına tepkiyi içermekte – görünür kılmaktadır. Epistemik direnişler ise, baskıcı normatif yapılara meydan okuma nitelikleriyle demokratik etkileşimi mümkün kılmaktadır (Medina 2012). Ne var ki, Medina epistemik direnişi

sessizliği ve ilgisizliği kıracak, farklı grupların kendilerini ifade ettikleri, dinlendikleri ve cevap aldıkları, demokrasi kültürüne katkıda bulunacak bir etkileşim biçimi olarak tanımlamaktadır. Toplumda epistemik direnişlerin eşitsizlikleri bertaraf etmede işlevsel olabilmeleri için, farklı grupların argümanlarını dile getirme kapasitelerinin bulunması, dile getirdikleri adaletsizliklerin duyulması ve cevaplanması için etkileşim koşullarının elverişli olması gerekmektedir (Medina 2012). Yakın tarihte yükselen popülist, milliyetçi ya da kültürel korumacı yaklaşımlar ise post kolonyal söylemleri benimsemektedirler ancak bu kavramlar devletin veya küresel akımların çıkarına olacak biçimde kullanıma sokulmaktadır (Tlostanova 2021).

Yukarıdaki kuramsal çerçeve ile örtüşür biçimde, Türkiye’de ETCEP’e yönelik tepkilerin önemli bir kısmında ‘toplumsal cinsiyet eşitliği’nin bir kavram ve değer olarak ‘bize’ ait olmadığı ifade edilmektedir. Buna göre, toplumsal cinsiyet eşitliğini yerleştirmeye ve kadına yönelik şiddet gibi sorunların kökenini de toplumsal cinsiyet eşitliğinin olmayışına bağlayan anlayış küresel cinsiyetsizleşme ve aileyi yok etme planının parçası olarak, Türk kültürüne dışardan dayatılan bir yaklaşımdır. AB’nin ilerleme raporlarındaki öğretici pozisyonu ve kurulan hiyerarşik ilişki Batı’nın sömürgeci geçmişi hatırlatılarak ve ‘öz’ kültürü bozacak bir gündemi taşıması iddiasıyla eleştirilmektedir. Medyada yer alan bu eleştiriler Türkiye-AB ilişkilerinde AB’nin epistemik açıdan üstün konumuna bir meydan okuma niteliğindedir.

Türkiye’nin Batı ile Epistemik ve Politik İlişkisi: Tarihsel Kökler, AB Süreci ve Alternatif Modernleşme Arayışları

Geç Osmanlı döneminde modernleşme, Osmanlı’nın Batı karşısında teknik ve askeri olarak geride kaldığını kabullenışı (Karakaş 2022, 112) ve bunu telafi etmek amacıyla girişilen çabayı temel almaktadır. Farklı dönemlerde farklı ülkelere yoğunlaşarak onları eğitim, bilim, teknikte model olarak alma yönüne

gidilmiştir. “Batıcılışma” olarak da tanımlanan bu süreç (Sezer 2016) başta eğitim kurumları olmak üzere ordunun modernleşmesi ve sosyal ve kültürel alandaki pek çok yeniliği içermektedir.

Siyasi ve sosyal alanlardaki yenilikler toplumda eski ve yeni karşıtlığının oluşmasına yol açmıştır (Kaçmazoğlu 2013, 78). Bu karşıtlık Batı taklitçiliğine bir tepki içermekteydi (Mardin 1991; Karakaş 2022). Batı ile kurulan ilişkilerin halkın yararına olmayan emperyal niteliği de hesaba katıldığında, Batılılaşma alt sınıflar içinde cemaatçi bir popülizmi harekete geçirmektedir. Tepkiler, değişen tüketim pratikleri, Batı taklitçisi bir yarı-aydın tipinin doğuşu ve kadınların özgürleşmesi göstergelerine yoğunlaşmaktaydı. Bu dönemde ortaya çıkan İslamcılık, Osmanlı’nın Tanzimat ile kültürel benliğini yitirdiğini ve İslami değerleri yeniden hâkim kılmının gerekliliğini savunmaktaydı (Mardin 1991).

Modernleşme, Batı ve küreselleşmeyle bağlantılı olarak tanımlanmakta ve genellikle Batı’ya benzetmek olarak anlaşılmaktaydı. On sekizinci yüzyıldan itibaren Avrupa’nın egemen konumu ve model haline gelmesi, onun Batı dışı toplumlarla ilişkisinin dinamiği üzerinde belirleyici olmaktaydı (Karakaş 2022). Öte yandan, konumu sürekli aynı noktada (ikincil ya da aşağı) tutulan bir öteki imgesinin AB kimliğinin bir bileşeni olduğu ifade edilmektedir. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması gibi stratejilerin AB komşuluk politikası kapsamında komşular tarafından benimsendiği noktada AB, kimliğinin bir parçası olan biriciklik ve üstünlük özelliklerini kaybetme riskine karşı ayırt edici unsurlar, yeni çitılar belirlemektedir (Kunz ve Maisenbacher 2017).

Atatürk ve cumhuriyetçi düşüncede ise Batılılaşma yaşamda bilimin kılavuzluğu ve bireyin egemen olarak görüldüğü “kişi onuru” vurgusuyla ele alınmaktaydı (Mardin 1991, 19). Modernleşme, daha iyi yaşam standartlarına ulaşmayı da ifade etmektedir. Bir toplumu Batılı kılan özellikler içinde endüstrileşme ve kalkınma öne çıkmaktaydı (Sezer 1988, akt. Köktürk

2004, 64). Modernleşmenin kalkınma boyutu, Batılılaşmaya itirazları bulunan siyasal İslam'ın kabul ettiği önemli bir unsur olmaktadır. Tarihsel bağlamda, Batılılık özellikle Batı'nın tekniğini ve eğitimi benimsemek olarak değerlendirildiğinde olumlu karşılanmaktaydı; Batılılık aynı zamanda güçlü olmakla bir tutulmaktaydı (Mardin 1991). AKP'nin kimliğini tanımladığı “Muhafazakâr Demokrasi”de de modernleşme prensibi ileri teknoloji, eğitim ve şehirleşme gibi alanlarda tamamen desteklenirken, modernleşmenin felsefi ayağı olarak tanımlanan sekülerlik, bireycilik, akılcılık, maddecilik gibi kavramların uygulanışında yanlışlar olduğu ve bunları düzeltip yerel değerlerle uyumlu hale getirmenin amaçlandığı ifade etmekteydi (Akdoğan 2003, 118).

Siyasal İslam kimliğini Batı karşıtlığı üzerine kurmuş, Batı kültürünü milli kimliğe zarar veren bir unsur olarak görmüş ve AB karşıtı bir söylem benimsemişti ancak bu durum 1990'lardan itibaren dönüşüme uğramıştır. Bunda siyasal İslamcı politikanın, merkezin siyaset anlayışına karşı bir meşruiyet zemini yaratmak adına Batı'nın demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü prensiplerini benimsemesi rol oynamaktadır (Dağı 2005). AB yanlısı söylem AKP'nin inovatif, genç, dinamik imajını pekiştirirken bir yandan dindar kesimin toplumsal yaşama katılımındaki ayrımcı ve eşitsiz politikaları görünür hale getirmek için bir araç işlevi görmekteydi. AKP modernleşmenin; dinin gündelik hayatta referans olmaktan çıktığı bir sekülerlik anlayışıyla bütünleşik olduğu varsayımına alternatif oluşturmaktaydı (Keyman 2007; Süleymanoğlu- Kürüm ve Eroler 2023).

Türkiye'nin AB adaylığı süreci “muasır medeniyetler seviyesine ulaşma” hedefinin bir gerekliliği olarak değerlendirmektedir. Bu ise uzun soluklu bir süreci kapsamaktadır (AB Başkanlığı 2024). 1999'da resmen aday statüsünün elde edilmesinden sonra 2005'te müzakerelere başlanmıştı. Ancak, müzakere sürecinde yalnızca tek bir fasıl geçici olarak kapatılmış, AB-Türkiye ilişkisinde iniş çıkışlar yaşanmış¹, 2006 yılında yeni fasılların müzakereye açılmasının düşünülmediği belirtilmiştir. Türkiye'nin AB üyeliği sürecinin

durması, 2016’da gerçekleşen darbe teşebbüsü sonrası güvenlik odaklı politikalar ve siyasi iktidarın 2010 anayasa referandumundan sonra hız kazanan, kuvvetler ayrılığı ilkesini zedeleyen ve parlamenter demokrasiden başkanlık sistemine geçiş ile sonuçlanan otoriterleşme eğilimi ile ilişkilendirilmektedir. AB, demokratik açıdan geri adım olarak nitelenen gelişmeler yaşayan ülkelere baskı kurmak amacıyla fonlarda kesintiye gitmeyi de bir yaptırım stratejisi olarak benimsemektedir. Türkiye’nin elde ettiği üyelik-öncesi fonlardaki azalma da hükûmetin otoriterleşmesine bağlanmaktadır; günümüzde AB’nin Türkiye’ye sağladığı maddi kaynağın büyük bölümü mültecilik ve göç başlıklarıyla ilintilidir (Godfrey ve Youngs 2019).

AKP AB üyeliğini ağırlıklı olarak ekonomiye potansiyel faydaları nedeniyle desteklemekteydi (Karakaya ve Er 2023). Bu, Millî Görüş’ün benimsediği, Batı’nın teknik imkanlarını almak, Batı’dan kalkınma açısından faydalanmak idealleri ile örtüşmektedir. Bununla birlikte, AKP’nin AB sürecine dair söylemlerinde kırımlar yaşanmıştır. 2007 seçim beyannamesinde “AK Parti, AB katılım sürecini hem bir entegrasyon hem de Türkiye’nin siyasal, ekonomik, sosyal ve yasal standartlarını yükselten bir yeniden yapılanma süreci olarak değerlendirmektedir” denilmekteydi (AK Parti 2015). Bu ifade, AB’nin epistemik üstünlüğünün kabulü olarak değerlendirilebilir. Ancak, 2023 seçim beyannamesinde “karşılıklı hak ve yükümlülükler” in ve “ortaklık hukuku”nun altı çizilmektedir (AK Parti 2023, 346).

İktidarın erken dönemlerinde, AB’nin (aynı zamanda farklı uluslararası kurumların ya da yerel inisiyatiflerin) desteklediği toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları görece rahat benimsenmektedir. Ancak 2011’de Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı’nın adının değiştirilmesi ile başlayan süreçte toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı politikaların yoğunlaştığı görülmektedir (Telseren 2020). Yükseköğretimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi kapsamında 2016’da YÖK internet sitesinde yayınlanan Tutum Belgesi’nin 2019’da geri çekilmesi, üniversitelerdeki araştırma merkezleri isimlerinde

“toplumsal cinsiyet” ifadesinin aile ya da kadın olarak değiştirilmesi, İstanbul Sözleşmesi'nin feshi, LGBT hak hareketine yönelik olumsuz söylemler ve 2023'te LGBT karşıtı Büyük Aile Buluşması mitingine destek verilmesi (Aydınlık 2023) gibi gelişmeler AKP'nin toplumsal cinsiyet politikalarındaki yön değişimini göstermektedir. ETCEP'in başladığı 2014'te basın bültenlerindeki çerçevesi, bakanlık nezdinde projeye atfedilen önem ve hükûmetin tarafından sahiplenilişi düşünüldüğünde, bu yön değişimi daha çarpıcı hale gelmektedir.

AB'nin Türkiye'de Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarına Yaklaşımı ve Eğitim Sisteminin Güncel Sorunları

Eğitim sisteminde, AB-Türkiye müzakerelerinde Eğitim ve Kültür faslının öngördüğü doğrultuda reformlar yapılmıştır. 1998-2021 yılları arasındaki AB ilerleme raporları eğitim ve cinsiyet eşitliği bağlamında incelendiğinde üniversitelerin iş piyasasının ihtiyaçlarıyla uyumlu hale gelmesi, üniversite mezun sayısının artması, mesleki eğitimin ve eğitimin kalitesinin artırılması (özellikle PISA sıralamasında Türkiye'nin düşük performansına atıfta bulunularak), eğitim sisteminin ademi merkezleşmesi, eğitime erişimde hem bölgesel hem de cinsiyet temelli eşitliğin sağlanması, kız çocuklarının okullaşma oranının artırılması ve okulu bırakmanın önüne geçilmesi, kadın istihdamının artırılması, siyasette daha etkin temsil, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması, AB'nin cinsiyet eşitliğine ilişkin yönergelerinin iç hukuka aktarılması başlıkları öne çıkmaktadır (AB Başkanlığı 2023). Töre cinayetleri ve kadına yönelik şiddette cezaların hafifletilmeden uygulanması, erken evliliklerin önüne geçilmesi, kurumlar arasında koordinasyonun sağlanması istenmektedir. Süreç içerisinde eğitimde cinsiyet eşitliğinin sayısal olarak sağlanmasına yapılan vurguya ek olarak, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramından da bahsedilmeye başlanmıştır (Türkiye 2013 Yılı İlerleme

Raporu 2013). Ders kitaplarının cinsiyetçi kalıplardan arındırılması ilerleme raporlarında tekrarlanan bir taleptir. Bu doğrultuda, 2005'te müfredatın gözden geçirilerek ders kitaplarında cinsiyetçi temsillerin değiştirilmesi gündeme gelmiştir (Cin ve Karlıdağ-Dennis 2021). Ne var ki 2017 yılında yapılan değişiklikle ders kitaplarında cinsiyetçi temsillerin tekrar arttığı ifade edilmektedir (SES 2019). Eğitime ayrılan bütçenin GSMH'nin %6'sı olması eleştirilmektedir (Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu 1998). Bu oran yıllar içinde daha da azalarak %3,1'e gerilemiştir (TÜİK 2023).

Toplumsal cinsiyet eşitliği, AB'nin politikalarına işleyen bir prensiptir. Türkiye'de kadın hakları alanında çalışan aktivistler, AB'nin özellikle 2000'li yıllarda toplumsal değişim yaratmadaki itici gücünü dile getirmektedirler. Bununla birlikte AB, bürokratik proje yönetimi, feminist bakış açısındaki eksiklikler ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin farklı güvenlik politikaları yanında geri plana atılabilecek bir gündem olarak görülmesi nedeniyle eleştirilmektedir (Uzgören 2021). AB'nin toplumsal cinsiyet politikaları ise toplumsal cinsiyet eşitliğini ekonomiye ve rekabetçiliğe hizmet etmenin bir aracı olarak tasavvur etmekle eleştirilmektedir (Anagnostakis 2021). Buna rağmen, iş koşullarının iyileştirilmesi, işyerinde ayrımcılığın engellenmesi, kadınların karar alma mekanizmalarında yer almaları, şiddet karşıtı politikalar ve AB ötesinde de cinsiyet eşitliğini yaygınlaştırma politikaları önem kazanmıştır (Anagnostakis 2021, 45). Buna paralel olarak, Türkiye AB adaylığı sürecinde AB Komisyonu desteğiyle Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi projesi gerçekleştirilmiş; buradan elde edilen çıktıları temel alan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013) hazırlanmıştır (Savaş 2017).

Türkiye'de eğitim alanında kız çocuklarının okullaşma oranını yükseltmeyi amaçlayan kampanya ve politikalar öne çıkmaktadır. "Kızların Eğitimi Projesi", sekiz yıllık zorunlu eğitime geçilmesi, "Haydi Kızlar

Okula!”, “Baba Beni Okula Gönder”, “Ana Kız Okuldayız”, “Kız Çocuklarının Okullaşması ve Okul Öncesi Eğitimin Yaygınlaştırılması” “Şartlı Nakit Transferi”, “Eğitime %100 Destek”, taşınmalı eğitim ve yatılı bölge okulları uygulaması bu doğrultuda önemli değerlendirilmektedir (Maya 2013, 71). Adaylık sürecinde AB-Türkiye Cumhuriyeti ortaklığı ile “Özellikle Kız Çocuklarının Okullulaşma Oranının Artırılması Projesi (KEP) geliştirilmiştir (2011). Projenin ilk fazı okullulaşmanın artırılması başlığına yoğunlaşırken, ikinci fazı (KEP II) ise “Özellikle Kız Çocuklarının Okula Devam Oranının Artırılması”nı hedef almaktaydı (2015-2017).

Gümüšoğlu'nun, ders kitapları üzerine uzun soluklu araştırmasında Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1950'ye kadar ders kitaplarında kadınların / annelerin de meslek sahibi oldukları, ancak bu durumun 1950'lerden itibaren değiştiği ve bu tarihten itibaren annelerin yalnızca evde ev işleri yaparken kodlandıkları görülmektedir. Bilim ve teknoloji alanındaki faaliyetler giderek erkeklerin ve oğlan çocuklarının uğraşları haline gelirken, yönetici pozisyonlarda da erkek imgesi görülmekte, kadınlar genellikle ev içinde ve mutfakta resmedilmektedirler. Erkekler zaman zaman bu ev işlerine yardımcı pozisyonadadırlar. Buna ek olarak, ders kitapları bize çeşitli değerlerin de farklılaştığını göstermektedir: örneğin grubun ortak çıkarını gözetmekten bireysel başarının yüceltilmesine doğru bir eğilim göze çarpmaktadır (Gümüšoğlu 2016). Elde edilen bulgular, ders kitaplarında cinsiyet eşitliğinin Türkiye'de henüz AB adaylık süreci politika yapımında itici güç olarak belirmeden, hatta birlik kurulmadan önce, var olduğunu ortaya koyması yönüyle çarpıcıdır.

Günümüzde, merkezi yönetim bütçesinden eğitime ayrılan kaynak yetersizdir ve azalmaktadır (ERG 2023). Okul yönetici atamalarında, yöneticilerin üye olduğu sendika belirleyici olabilmektedir. Siyasetçiler karma eğitime karşı çıkan söylemler dolaşıma sokmaktadır. Din derslerinin zorunlu hale gelmesi ve bazı programlarda zorunlu-seçmeli bir nitelik kazanması, 12

yıl zorunlu eğitim ile (4+4+4) hem okula başlama yaşının erkene çekilmesinin öğrencileri zorlaması, yine 12 yıl zorunlu eğitimdeki kesintiler nedeniyle kız çocuklarının okullaşma oranının düşmesi dile getirilen sorunlar arasındadır (Altinkurt ve Aysel 2016). Altinkurt ve Aysel (2016) toplumun eğitim yolu ile muhafazakarlaştırılmasının amaçlandığını ifade etmektedirler. Eğitimin kalite sorunu ve öğrenci yetkinlik ve performanslarının okul türüne göre çok farklı hale gelmesi (Fen ve Anadolu Liseleri dışında kalan okulların yetkinlik ve beceri kazandırmada zayıf kalması) PISA sonuçlarıyla görünür hale gelmiştir (Korlu 2023). Okullaşma oranlarında genel anlamda iyileşme kaydedilse de ortaöğretimdeki okullaşma oranları düşük seyretmektedir. Bölgeler arasında eğitime erişim olanaklarında eşitsizlik vardır. Toplumdaki zengin ve yoksul aileler eğitimde eşit fırsatlara sahip değildir, ortaöğretimde ise okullara göre değişen yüksek devamsızlık ve okul terk oranları bulunmaktadır (Gültekin ve Baran 2022). Eğitim sisteminin sık sık değişmesi, fırsat eşitsizliği, ezberci eğitim, merkezi sınavlar, mesleki eğitimin yetersizliği ve eğitim politikalarının siyasetin etkisinde kalması, eğitim araştırmalarında öne çıkan yapısal sorunlardır (Ayanoğlu ve Akbaşı 2023).

Toplumsal Cinsiyet Karşıtlığı

ETCEP'e yönelik medyada oluşan tepkiler ve siyasi söylem, AB üye ülkeler içinde yaygınlaşma eğiliminde olan toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin izlerini taşımaktadır. Bu hareket küresel ölçekte yükselen sağ popülizmle birlikte konumlandırılabilir. Hareket, ülkelerin sosyokültürel dinamiklerine bağlı olarak farklı söylemsel stratejiler benimsemektedir. Örneğin komünizm geçmişi olan Polonya'da AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusu totaliterlik ve endoktrinasyon ile bağdaştırılmaktadır (Graff ve Korolczuk 2017). Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin öğretilmesi ve cinsellik eğitimi ile çocuk ve gençlerin cinselleştirilmesi kaygısı, akademi-

toplumsal cinsiyet çalışmalarının bilimsel meşruiyetini tartışmaya açmak, aynı cinsiyetten bireylerin evlenmeleri ile geleneksel ailenin ortadan kalkacağına yönelik kaygılar, üreme haklarına yönelik itirazlar (kürtaj ve IVF tedavisi-eşcinsel evliliklerinde çocuk sahibi olmanın önünü açabilmesi sebebiyle) (Graff ve Korolczuk 2017) Avrupa'da toplumsal cinsiyet karşıtlığının ana tepkileridir. Hareket, kürtaj karşıtı gruplar, dini dernekler, akademik çevreler, siyasetçiler, aşırı sağda yer alan dernekler, endişeli aileler ve aile dernekleri /organizasyonları, medya figürleri gibi farklı arka planlara sahip grupların koalisyonlarından oluşmakta; toplumsal cinsiyet eşitliğini insan doğası, millet ve normallik olgularına karşı bir saldırı olarak nitelenmektedir (Paternotte ve Kuhar 2017).

Hareket içinde toplumsal cinsiyet 'ideolojisi' neo-sömürgeci bir proje olarak görülmekte ve çocukların geleceğine yönelik kaygılar bir ahlaki panik oluşmasında rol oynamaktadır (Kuhar ve Zobec 2017). Kolonyalizm karşıtı söylem, toplumsal cinsiyet karşıtlığını da kapsayan bir sağ siyaset tarafından sahiplenilmektedir (Graff ve Korolczuk 2017). Toplumsal cinsiyet eşitliği; ikili cinsiyet sisteminin ötesine geçmeyi hedefleyen, heteronormatif düzene alternatif, cinsiyet sonrası bir düzen kurmak için stratejik araç olarak nitelenmektedir (Kuhar ve Zobec 2017). Buna göre, biyolojik cinsiyet ile gelen doğal farklılıklar toplumsal cinsiyet kavramı ile göz ardı edilmektedir. Ataerkil düzeni tesis etme amacıyla "doğal aile" öne çıkarılırken sosyal inşacılık yaklaşımı reddedilmektedir (Korolczuk 2020).

AB entegrasyonu sürecinde milli kimliklerin geleceğine yönelik kaygılar ve ekonomik kriz toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin milletler-üstü küresel güçlere karşı otantik değerlerin ve geleneksel aile-milletin savunucusu olarak sivrilmelerinde rol oynamaktadır. Hareket kendini neo-liberal düzendeki bireyleşme, toplumun yozlaşması, gündelik hayatın prekaryalaşmasına karşı geleneksel aileyi modernitenin saldırılarından koruma misyonu taşıyan bir

oluşum olarak kodlamaktadır (Graff ve Korolczuk 2017). Mağduriyet anlatısı (self victimization) önemli bir strateji olarak öne çıkmaktadır; temsilciler kendilerini güçlü lobiler ve elitler tarafından bastırılmaya çalışılan değer savunucuları olarak nitelemektedir (Paternotte ve Kuhar 2017, 264), toplumsal cinsiyet eşitliğini hedef alırken zaman zaman insan hakları söyleminden de stratejik olarak faydalanılmaktadır (Korolczuk 2020, 7-8).

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin faaliyetleri arasında AB politika belgelerinde ‘toplumsal cinsiyet’ ibarelerinin ‘kadın ve erkek’ olarak değiştirilmesinde ısrarcı olmak yer almaktadır; Polonya ve Macaristan’ın Porto Declaration of Social Affairs’da yaptıkları gibi. Buna ek olarak, Polonya’da LGBT karşıtlığının mekânsal bir hal alması, mekânlara ‘LGBT ideolojisinden özgür bölge’ (LGBT ideology-free zones) yazılarının asılması AB’yi harekete geçirmiş ve React-EU programı kapsamındaki fonların durdurulması tehdidi gündeme gelmiştir (Wittenius 2022). Kuhar ve Zobec, Holy See tarafından toplumsal cinsiyet yerine ‘kadın ve erkeklerin eşit değerde / mevkide olmaları’ (‘equal dignity of men and women’) ifadesinin kullanılmasına değinmektedirler (2017, 33). Bu durum, KADEM’in Türkiye’de ‘toplumsal cinsiyet adaleti’ kavramını gündeme getirmesiyle benzerlik taşımaktadır (Aydın Yılmaz 2015).

Türkiye’deki toplumsal cinsiyet karşıtlığı ise 2019’dan itibaren daha görünür olmuştur (Unal 2024). İstanbul Sözleşmesi başta olmak üzere toplumsal cinsiyet eşitliğine dair politikalara karşı çıkan görüş toplumsal cinsiyet kavramının modernleşmeyle birlikte hayatımıza girdiğini ancak bu ideolojinin fitrata uymadığını ve geleneksel aile yapısına resmî kurumlarca müdahale edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Devletin aileye müdahalesi modernitenin olumsuz getirilerinden biri olarak, hatta şiddetin nedenlerinden biri olarak, görülmektedir (Türkmen vd. 2021; Kaya vd. 2021, 122). Kuhar ve Zobec’in (2017) dile getirdiği gibi, çocukların geleceğine yönelik ahlaki paniğin reçetesi olarak “gelecek geçmiştir”.

Zihnioğlu ve Kourou Türkiye'de anti-feminizmin temel özelliklerini cinsiyet eşitliği yerine erkeklerin ve kadınların geleneksel rollerini vurgulayan cinsiyet adaleti kavramının kullanılması; aileyi ulusal kimliğin, geleneğin ve kültürün temel unsuru olarak önceliklendirmek; kadınları aile içinde, anne ve bakım veren olarak çerçevelemek ve erkek-kadın biyolojik cinsiyet ikiliğinin dışındaki yönelimleri sapkın ve aile için bir tehdit olarak görmek olarak listelemektedirler (2024, 8-9). Siyasi aktörlerle dinamik bir ilişki yürüten anti-feminist bir sosyal ağdan bahsetmek mümkündür. Ana bir çatı örgütü bulunmayan, çeşitli yazar ve organizasyon temsilcilerinden oluşan bu sosyal ağ, kuvvetler ayrılığı ilkesinin aşındığı, kamusal alanın, ifade ve medya özgürlüğünün kısıtlandığı, otoriterleşme eğilimindeki siyasi ortamda tepeden inen politika adımlarının bir toplumsal talebe karşılık gerçekleştiğini tasdik edici konumdadır (Zihnioğlu ve Kourou 2024). Türkiye'deki toplumsal cinsiyet karşıtı söylemin güçlenmesinde iktidarın farklı devlet aktörleri, kurumları ve gerici olarak nitelenebilecek organizasyonlarla bir tür ittifakından söz edilmektedir (Unal 2024). Türkiye örneğine özgü olan durumsa, AKP'nin bugün karşı durduğu / geri adım attığı uygulamaların (eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği, yükseköğretimde toplumsal cinsiyet eşitliği, İstanbul Sözleşmesi) yine aynı partinin iktidarında varlığı övünülen uygulamalar olarak hayata geçmiş olmalarıdır. Çalışmanın bundan sonraki bölümü, bu uygulamalardan ETCEP'e odaklanarak projenin içeriğine ve medyadaki dönüşüm geçiren temsiline yoğunlaşmaktadır.

Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi (ETCEP)

ETCEP, Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü ve AB'nin finansal desteği ile 2014'te hayata geçen iki yıllık bir projeydi. Proje, Batman, Erzurum, İzmir, Karaman, Malatya, Mardin, Samsun, Sivas, Şanlıurfa ve Trabzon illerinde on üç lise, on dört ortaokul, on ilkokul ve üç anaokulu olmak

üzere, toplam kırk pilot okulda uygulanmıştır. Okulları toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı hale getirmek; eğitim politikaları ve mevzuatını, öğretim programlarını, ders kitaplarını gözden geçirerek toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik tavsiyeler oluşturmak ve bunları yetkililere iletmek, eğitimciler için eğitim paketleri oluşturarak onları eğitmek, okul ve yakın çevresinden başlayarak, toplumun farklı katmanlarında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratmak, projenin başlıca hedefleridir (ETCEP t.y., 2). Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı okullar; öğrencilerin sınıf içindeki tartışmalara eşit oranda katılımlarının teşvik edilmesi, mekânın bir cinsiyetin dezavantajına olmayacak şekilde düzenlenmesi, müfredatın toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargılardan arındırılması, öğretmenlerin öğrencilerle iletişiminin cinsiyet eşitliği bakışıyla gözden geçirilmesi gibi ilkeleri benimsemelidir. Proje kapsamında hem öğretmen hem de öğrencilerle odak gruplar, derinlemesine görüşmeler yapılmış ve anket uygulanmış, okullarda mekânların nasıl kullanıldığı incelenmiş, Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı okul standartlarını yerinde görmek için İsveç, Finlandiya ve İngiltere'ye geziler düzenlenmiştir.

Saha çalışmasının bu kısmı tamamlandığında, pilot okullarda toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik öğrenci, öğretmen ve yönetici algısını aktaran, mekânların cinsiyet eşitliği bağlamında nasıl kullanıldığını irdeleyen “Başlangıç Durum Değerlendirmesi ve İhtiyaç Analizi” raporu hazırlanmıştır. Araştırma sonucunda okullardaki öğrenci ve öğretmenlerde geleneksel cinsiyet rollerinin yerleşik olduğu, toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir ihtiyaç olarak tarif edilmediği, öğretmenlerin kız ve erkek öğrencilerden beklentilerinin farklılaştığı ortaya çıkmıştır (ETCEP 2016). Mekân kullanımının öğrenci cinsiyetine göre farklılaştığı, yönetici kadroların büyük oranda erkeklerden oluştuğu, kadın öğretmenlerin ise yönetici pozisyonlarda yer almak için yeterli çevresel destek bulamadıkları ifade edilmektedir (ETCEP t.y., ETCEP 2016).

Bu tespitlerle birlikte müfredat incelendiğinde, kitaplardaki karakter

dağılımlarında, karakterlerin meslekleri ve cinsiyetlerine göre dağılımda dengesizlikler vardır. Dil kullanımında cinsiyetçilikle ilgili iyi örnekler görülse de cinsiyetçi mesajlar devam etmektedir. Proje metinlerinde Türkiye’de kız çocuklarının okullaşma oranlarını artırma çabasının değerinin yanında, bunun toplumsal cinsiyet eşitliği sağlamada tek başına yeterli olmayacağına altı çizilmektedir. Dolayısıyla ETCEP, AB ilerleme raporlarına yansıyan toplumsal cinsiyet eşitliğinin tüm eğitim sistemine yerleşmesi ve müfredatın kalıp yargılardan arındırılması talebini karşılamaktadır.

Proje kapsamında eğitimcilere eğitim verilmiş, kadın öğretmenler için ayrıca liderlik ve girişimcilik eğitimleri düzenlenmiştir. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Okul Standartları Kılavuzu (2016) yayınlanmıştır. Kamu spotları düzenlenerek çevrimiçi video platformlarına yüklenmiştir. Bunun yanında pilot okulların öğrenci, öğretmen ve yöneticilerini içeren videolar, geleneksel cinsiyet rollerini sorgulayan piyesler, sokak röportajları düzenlenmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine dair farkındalık yaratma amacı doğrultusunda görünürlük ve çok sayıda kişiye ulaşma stratejileri öne çıkmaktadır: Projeye ait sosyal medya hesapları aktif olarak kullanılmıştır. Katılımcı okullar da web sitelerinde veya sosyal medyada düzenledikleri etkinlikleri ve eğitim içeriklerini paylaşmaktadırlar. Bunun yanında proje kapsamında, okullarda toplumsal cinsiyet eşitliği prensibini işletmek için eğitim materyali ve kılavuz üretilmiştir.

ETCEP’in Medyada Temsili

Projeye yönelik tepkiler ve olumsuz haberler, aslında ETCEP tamamlandıktan sonra, onun çıktılarını temel alan ve UNICEF iş birliği ile gerçekleşen Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Okul Standartlarının Yaygınlaştırılması Projesi’nin duyurulması ile başlamaktadır. Bu tarihin kadar ETCEP ile ilgili basın bültenleri ya da olumlu çerçevede yapılan birkaç haber dışında bir haber

ya da yayın görünmemektedir. Projenin açılışı dönemin Bakanı Nabi Avcı'nın katılımıyla gerçekleşmiştir (AB Başkanlığı 2015). Projeye dahil olan okulların bulunduğu illerdeki yerel gazetelerin projeyi olumlu bir çerçevede ele alarak duyurdukları görülmektedir (Erzurum Gazetesi 2016, Urfanatik 2016). Ancak, Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk'un Aralık 2018'de, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili faaliyetlerini anlattığı röportajından sonra (Milliyet 2018) Diriliş Postası, Yeni Akit ve Yeni Şafak gazetelerinde konuyla ilgili haberler ve yorumlar yer almıştır. Dolayısıyla ETCEP başlığının sembolik anlam taşıdığı ve eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği projelerinin tamamının hedef alındığı söylenebilir. Bu gazeteler, aynı zamanda toplumsal cinsiyet karşıtı tepkileri dile getiren ana gazetelerdir (Zihnioğlu ve Kourou 2024). Diriliş Postası'ndan Orhan Pekçetin 29.01.2024 tarihli yazısında:

Tüm filmin fişlerle örülü kurgusu “yeniden yazmaya var mısınız?” hayati sorusuyla bitiyor. Yazılmak istenen burada tüm toplumsal düzen, inanç ve değerler sistemidir. Oysa Allahu Teâlâ, Kur'an'da erkek ve kadının rollerini, sınırlarını, duracakları yerleri, hadlerini hep çizmiştir. Ali eve ekmek getirir, Ayşe de sofrayı kurar. Ancak Ayşe hep sofrayı kurucu değildir ve başka bir iş yapmaz, işe yaramaz demek değildir. Ali de Ayşe'nin elinden tutup sofrayı birlikte kuramayacaktır anlamı da çıkmaz. Çok örneğimiz vardır Ali'nin ata binmeden Ayşe'yi bindirip atın yularını tutarak önden çektiği. (...) Toplumun genleriyle oynamaya çalışan her kim olursa yıkar geçer kimseye hayrı olmaz bu oyunun.

Burada, bilginin ana kaynağının ve referans noktasının AB ya da herhangi bir uluslararası kuruluş olmadığı ifade edilirken, kadın ve erkek arasındaki ilişkide kadının edilgen pozisyonu ve erkeği kamusal alan ve kadını özel alanla özdeşleştiren geleneksel görüş öne çıkmaktadır ve bu görüşün 'genetiğimizde' olduğu, değişmezliği, iddia edilmektedir. Projenin eğitim sistemine tanıttığı bilgi havuzu reddedilmekte ve (toplumda herkesin paylaştığı ortak değerleri taşıdığı olarak düşünülen) geleneklerin devamı yönünde bir irade ortaya

konmaktadır. AB'nin epistemik üstünlüğü reddedilirken, sergilenen direnişin referans noktası ise yazar tarafından evrensel görülen bir İslam anlayışıdır.

Yeni Akit gazetesi ise 09.01.2019 tarihinde bir okuyucusunun yazısını paylaşıyor:

Ha bir de öğretim demek bi şeyi teorik olarak öğretmek demek. Biyolojideki gibi. Yani onun teorik olarak öğretilmesine öğretim diyoruz. Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (ETCEP) zırvasındaki eğitim ise daha çok davranışa, yönelik uygulamaya yönelik, bizzat hayata dair olan bir kelime. Yani eğitim kişide istendik davranış değişikliği oluşturma çabası olarak tarif ediliyor! Yani toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kişilerde davranış değişikliğine yönelik bir eğitim gibi bir şey...

Yukarıda bilginin paylaşılma biçimi eleştirilmektedir, toplumsal cinsiyet eşitliği prensiplerinin teorik olarak aktarılması bir ölçüde kabul edilebilir, ancak gündelik hayat pratiklerine yansımaları yani toplumsal değişim reddedilmektedir. Yeni Akit, 08.01.2019 tarihinde ise, İstanbul Sözleşmesi'nin feshi ve süresiz nafaka uygulamasının iptalini destekleyen söylemleriyle bilinen Sema Maraşlı'nın değerlendirmesine yer vermektedir:

Hükümet dindar insanlardan oy istiyorsa bir an önce İstanbul Sözleşmesi ve ETCEP ten vazgeçmesi gerekiyor. Avrupa Birliğine girmek için cinsiyetimizden, dinimizden, öz değerlerimizden vazgeçemeyiz ve vazgeçmek isteyenlere de fırsat vermeyiz gücümüz yettiğince.

Proje içeriği AB üyesi olmak için bizden istenen tavizler olarak çerçevelenmektedir. AB'nin yani bir başka grubun üyesi olmak adına kendi kimliğimizi terk etmemizin beklendiği, bir dayatmaya maruz kalındığı ifade edilmektedir. Zihnioğlu ve Kourou (2024)'nin tespitlerine paralel biçimde, hükümete projeleri durdurmak için tabandan gelen bir talep olduğu vurgusu vardır.

Akit'in diğer başlıkları arasında “ETCEP projesi ile çocuklara eşcinsel sapkınlık aşılanıyor” (01.04.2019) ve “O sapkın projeyi bakanlık iptal etti” (01.07.2019) bulunmaktadır. Projenin sapkınlık olarak damgalanmasının gerekçesinde iki okul etkinliği öne çıkmaktadır: “Renklerin cinsiyeti yoktur” sloganıyla, kız ve oğlan çocukları ile özdeşleşen renklerin toplumsal olarak inşa edildiğini gösteren bir etkinlik, ve kadın-erkek mesleki rollerini, gündelik alışkanlıklarını ve kalıpları (kız çocuklar bebekle oynar, gibi) tartışmaya yönelik bir başka okul etkinliği. Okul etkinlikleri ve kampanyalarda gökkuşağı renklerinin kullanılması da eleştirilmektedir. Akit, ETCEP'e katkı sunan akademisyenlerin isimlerini paylaşıp, alternatif ajandaları olduğu iddiasıyla itibarlarını hedef almaktadır.

Yerel bir gazete İlçem'den Mustafa Hakkı Sezgin (04.11.2019):

Değerli arkadaşlar, gelecek nesillerimize ve Aile hayatımıza büyük bir suikastın yürürlüğe konduğunun farkında mıyız. (...) Cinsiyet eşitliği dedikleri yaşam modelini uygulandığı İskandinav ülkelerine bakıldığında daha çok, şiddet ve tecavüzün olduğunu göreceksiniz. Kadının ve toplumsal hayatın kurtuluşu, İslam'ın kadına verdiği değerde saklıdır. Reçete yazılmıştır, deva bellidir, hata İslam'da değil, İslam'ı çağdışı ilan edip, sahte izm'lere sarılanlarda ve İslam'ın hayat düsturlarını hayatına uygulamayan biz Müslüman'lardadır.

Projeler küresel cinsiyetsizleşme, ahlaki yozlaşma planlarının parçası ve aile hayatına yönelik komplolar olarak değerlendirilmektedir. Batı'nın bir referans noktası olamayacağı, kadın erkek ilişkilerinin nasıl olması gerektiğinin zaten İslam'da belirli olduğu ifade edilmektedir. İskandinav ülkelerindeki oranların vakaların rapor edilebiliyor oluşuyla ilişkisine, bir başka deyişle şiddeti görünür kılma ve cezalandırma mekanizmalarının çalışmasına bağlı bir sonuç olabileceğine, değinilmemektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin içinde bulunduğu bilgi havuzu reddedilmektedir. Dönmemiz gereken bilgi kaynağı

İslami yaşam tarzındadır, ancak bu yaşam tarzının sabitliğine / değişmezliğine vurgu vardır. Dinin yorumlanışında farklılıkların olabileceği fikrine yönelik “duyarsızlık” (insensitivity) (Medina 2012) söz konusudur.

Yeni Akit'in yer verdiği Serdar Arseven'in yazısında ise, toplumsal cinsiyet eşitliğinin politika yapımında öncelikli konumu sorgulanmaktadır (04.01.2019):

Milli Eğitim'in halledilmesi gereken bir ton meselesi varken... Sayın Cumhurbaşkanı, sürekli olarak “Eğitim ve Kültür alanlarındaki eksikliklere” dikkat çekiyorken... 28 Şubat darbecilerinin “katsayı zulmü”ne son verildiği halde, “meslek eğitimi” (bile) arzu edilen noktanın çok uzağında... Evlatlarımız, nice yıllarını geçirdikleri okullarından “Yes-NO, kontinyus tens!” seviyesindeki “İngilizce”yle mezun olabiliyorken... Dahası... Eğitim'in ne kadar “Milli” olduğu üzerinde nice tartışma devam ediyorken... Bu “Okullarda Cinsiyet Eşitliği” meselesi de nereden çıktı?..Neler oluyor? (...) Milli Eğitim Bakanlığı'nın politikalarına dair “Yerli ve Milli Uyarılar”ın dozunun da gittikçe arttığı yüksek malûmlarınızdır...(...)Bu “BM, AB işlerinden vazgeçmelerini”...Ve... “Medeniyetimizin” kaynak kodlarına sıkı sıkıya yapışmalarını tavsiye etti, “Yerli ve Milli” Eğitimci...

Buna göre, iyi İngilizce öğrenimi ve nitelikli mesleki eğitim, eğitim sisteminin eksiklikleri olarak çerçevesizlenmektedir. Bu argümanlar AB ilerleme raporlarının talepleriyle örtüşmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin de eğitim ve kültür alanındaki bir eksiklik olduğu düşüncesi reddedilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği yerli ve milli değildir; bize, ‘önceliğimiz’ olmayan ve ‘sorunlarımıza’ çare olamayacak bir uygulama dışardan dayatılmaktadır. Çözüm ise, ‘bize’ ait olan değerler doğrultusunda eğitim politikaları üretmektir. Bu değerlerin kaynak kodlarının tam olarak ne olduğu ve gündelik yaşam pratiklerine nasıl tercüme edileceği ise belirsizdir.

ETCEP ile ilgili öne çıkan Hayrettin Karaman'a ait yazıda ise Batı'nın kolonyal geçmişine gönderme yapılmaktadır (Karaman 2019):

Gücünü ve servetini sömürdüğü zayıf milletlere borçlu olan ve bu manada zalim/ahlâksız olan Batı toplumları, maddi ve dünyevi hayatta nefsin arzularını mümkün olduğu kadar serbest tatmin etmek, düzen ve asayiş içinde müreffeh yaşamak için kurallar oluşturmuşlar ve bu kurallara din kuralları gibi riayet etmeyi öğrenmişlerdir. Bu yüzden Batı'ya imrenenler ve örnek gösterenler çok olur, ama Batı'nın örtük yüzünü anlamak o kadar da zor değildir; soyup soğana çevirdikleri, kendilerine gelmemeleri için bütün tedbirleri aldıkları eski sömürgeleri ile bugünkü ilişkilerine bakanlar Batılı ahlâkı anlamakta güçlük çekmezler.(...) Vaktiyle şu veya bu sebeple Avrupa Birliğine girmeye karar verilmiş, yaklaşık altmış senedir kapıda bekleniyor, hemen hiçbir şey vermiyorlar ama bizden çok şey alıyorlar; aldıkları içinde en önemli olanı da her şeye rağmen koruduğumuz değerlerimizdir; alıyorlar derken bozuyorlar, yok ediyorlar (...).

Geçmişî sömürüye dayanan bir medeniyetin ahlak anlayışı ve değer dünyası baştan reddedilerek oluşturduğu bilgi havuzu geçersiz sayılırken, Türkiye, AB ile ilişkilerinin yapısı sebebiyle kendine has değerlerini kaybetme tehdidiyle karşı karşıyadır. Söylemde epistemik adaletsizlik kültürel adaletsizliğin bir kolu olarak öne çıkarken, kolonyal güçlerin yerel kültürü dönüştürme tehdidinin (Bhargava 2013) altı çizilmektedir.

Yukarıda paylaşılan örneklerde, AB'nin epistemik üstünlüğü sorgulanarak, projede aktarılan bilginin toplumsal yararının tartışmaya açılması, şiddeti önlemeye yönelik politikaların da (İstanbul Sözleşmesi gibi) aynı havuzda, homojen olarak değerlendirilmesi ve hepsine topluca karşı çıkılması, çözüm ve referans noktası olarak İslam'ın, 'eski'nin, 'değerler'in gösterilmesi ve Batı medeniyetinin olumsuzlanması ortak desenleri öne

çıkılmaktadır. Bu itirazlarda içinde yaşadığımız kültürünün değişmez – statik olduğu varsayılmaktadır ve İslami yaşam tarzının gruplara göre farklılaşmadığı homojen bir kültür verili kabul edilmektedir. Muhafazakarlık düşüncesinde öne çıkan geçmişini idealize etme yaklaşımı gözlemlenmektedir ancak, tarihte tam olarak hangi döneme referans verildiği belirsizdir. Sunulan çözüm, tek tip bir İslami yaşam tarzı anlatısına dayanmaktadır, bu yaşam tarzının Türk kültürünün özgün bir parçası olduğu, ‘kodumuz’ olduğu iddia edilmektedir. Bu yaşam tarzı zaman zaman kavramsal olarak reddettiği toplumsal cinsiyet eşitliğinin öğelerini barındırmaktadır; ancak bunlar erkeklerin ‘tercihine’ bırakılmış durumdadır (“(...)Ali de Ayşe'nin elinden tutup sofrayı kuramayacağı anlamı çıkmaz”). Eşitliğin ya da ‘adaletin’ ne oranda kapsanabileceği belirsizdir: Örneğin hükümet destekli bir sivil toplum kuruluşu olan KADEM’in değerlendirmesinde (KADEM, t.y.) proje toptan reddedilmemektedir. Ancak içindeki ‘renklerin cinsiyeti yoktur’ etkinliği, velilere yönelik ayrımcılık yapılamayacağı kuralını aktarırken cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğinin de dahil olduğu bir kimlik havuzuna referans verilmesi, anket sorularındaki eşitlikçi görüş-geleneksel görüş ikiliği eleştirilmiştir. KADEM’in geleneğin olumsuz olarak kodlanmasına karşı çıkarken, toplumsal cinsiyet rollerinin ve geleneğin sorgulanmasını desteklediği, ancak cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konusunu dışarda bıraktığı görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

ETCEP çıktıları incelendiğinde projenin cinsiyet eşitliğini temel değer olarak sisteme içkin hale getirmeyi amaçladığı görülmektedir. Ancak proje, eğitim alanındaki diğer AB destekli projeler gibi, değişim hedefini tek başına gerçekleştiremez. Kız çocuklarının okullaşma oranını artırma hedefindeki gibi, zamana yayılmasına ve birbirini takip eden, tamamlayan diğer projelerle desteklenmesine ihtiyaç vardır. Bu durum AB'nin projeler aracılığıyla

toplumsal değişim yaratma stratejisinin bir kısıtlılığı olarak değerlendirilebilir. Özellikle Türkiye gibi eğitim sisteminde sürekli değişim yaşanan bir ortamda sürekliliği sağlamak güçleşmektedir. Projede öne çıkan başka bir özellik ise somut çıktıları belgelerken kaç kişiye erişildiği, belge / eğitim sayısı gibi nicel değerlere yapılan vurgudur. Sosyal medya kanallarının aktif kullanımı ve proje çıktılarının okulların web adreslerinde de paylaşılması görünürlük çabasını ifade etmektedir. Görünürlüğün ve başarıyı nicel olarak ifade etme eğiliminin toplumsal değişimi ne oranda etkileyeceği henüz ölçülmüş değildir.

Türkiye bağlamına özgü olarak öne çıkan çelişkili durum; resmi düzlemde terk edilmekte olan toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin, aynı hükümet tarafından geçmişte bir değer olarak sahiplenilmiş ve AB ile ortak politikalar geliştirilmiş olmasıdır. Proje devam ederken herhangi bir olumsuz haber ya da sosyal medya paylaşımının bulunmaması, eğitimde toplumsal cinsiyet karşıtlığının gerçekten tabanda karşılık bulan bir itiraz olup olmadığını tartışmalı hale getirmektedir. ETCEP'e yönelik itirazları dile getiren aktörler, iktidar ile ideolojik bağları sebebiyle, bilgi üretimi ve görüşlerini topluma duyurmak bağlamında dezavantajlı konumda değildirlir. Bu itirazlar Batı karşıtıdır, onun sömürgeci geçmişini hatırlatırken, AB'yi ülkemizi aile ve değerleri yozlaştırma yolu ile istikrarsızlaştırmayı hedefleyen bir aktör olarak kodlamaktadır. Gerçekleşmesinden korkulan yozlaşma, AB'nin iç işleyişinde, kendi aile düzeninde gözlemlenebilmektedir. Değerlerin, ailenin, toplumun, normalin dış tehdit altında olduğu söylemi, mağduriyet anlatısı çerçevesine oturmaktadır (Paternotte ve Kuhar 2017, 264). Yaşadığımız sorunlara çözüm ise yine değerlerdedir; ancak ETCEP özelinde altı çizilen, İslam'ın belirli bir yorumunu temel alan değerlerin ve geçmiş anlatısının cinsiyet eşitsizliğinden doğan adaletsizliği, kadınların ve kız çocuklarının dezavantajlı konumunu dönüştürme iradesinden bahsetmek mümkün değildir çünkü çözüm olarak eski ataerkil örüntülere işaret edilmektedir. Bahsedilen değerlerin değişmez / statik olduğu (fıtratta bulunduğu) ve Türk toplumunun tamamınca aynı oranda

benimsendiği kabul edilmektedir. Bir tür bilgi havuzu faydadan çok zarar getireceği iddialarıyla reddedilirken, içeriği ve sınırları net olmayan başka bir kültürel değer havuzu topluma mal edilmektedir.

ETCEP'e yönelik itirazları dile getiren aktörler toplumsal cinsiyet eşitliğini; Türkiye'nin modernleşme serüveninde yeni olmayan bir tartışmaya, bertaraf edilmesi gereken bir tehdit olarak çerçeveleyerek, eklemlemeye çalışmaktadırlar: Batı'dan doğrudan ithal edilmeyen, donanımlı, bağımsız ve 'değerlerine bağlı' insan yetiştirebilecek bir sentez ortaya koyan bir eğitim sisteminin oluşturulması. Ancak bu sistemde, ironik biçimde kız çocuklarının karşı karşıya kaldığı somut fırsat eşitsizliklerini gidermeyi hedefleyen, bu eşitsizliklerin beslediği kültürel kodları dönüştürmeye çalışan, aynı zamanda eğitim alanında çalışan kadınları güçlendirecek politikaları öngören toplumsal cinsiyet eşitliğinin yeri olmadığı iddia edilmektedir. Bununla birlikte, epistemik adaletsizlikleri gidermede, farklı grupların sürekli olarak hoşnutsuzluklarını dile getirdiği, "epistemik sürtüşmelerin" yaşandığı, aynı zamanda argümanların karşılıklı olarak dinlendiği, deneyim aktarımının bireysel sorgulamalara yol açtığı, bir demokratik etkileşim ortamının öneminden bahsedilmektedir (Medina 2012). "Fıtrata uygun müfredat düzenlemesi" olarak nitelendirilen Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli; yargı, sivil toplum ve medya üzerinde denetim ve kontrolün arttığı, kuvvetler ayrılığı ilkesinin aşıldığı, otoriterleşen bir siyasi iktidara sahip Türkiye'de epistemik adaletsizliklerin giderilmesinin önündeki engelleri somutlaştırmak için çarpıcı bir örnek oluşturabilir. Model geliştirildikten sonra, sivil toplum bileşenlerine / eğitim uzmanlarına görüşlerini dile getirmeleri için bir hafta süre verilmiştir. Bu süre etkin bir değerlendirme yapabilmek için yetersiz görülmüştür. Kamu ile paylaşılan bir ihtiyaç analizi bulunmadığından, modelin bazı derslerde öngördüğü sadeleştirmelerin neye dayanarak yapıldığı bilinmemektedir. Türk Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği (TMMOB), söz konusu sadeleştirmelerin mühendislik ve mimarlık eğitiminin kalitesini olumsuz etkileyeceği endişesini dile getirmektedir

(2024). Model hakkındaki Türk Eğitim Derneği (TEDMEM) değerlendirmesi, pilot uygulama yapılıp yapılmayacağına belli olmadığını, modelde genel olarak bilgi ve beceri dengesinin gözetilmesinde, yararlanılan kaynakların belirtilmesinde sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır (TEDMEM 2024).

Benzer biçimde, Millî Eğitim Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı ortaklığıyla hayata geçen Çevreme Duyarlıyım, Değerlerime Sahip Çıkıyorum Projesi kapsamında tarikatlara geziler düzenlenmesi, pedagojik temeli olmayan ve çocukların psikolojilerine zarar verebilecek etkinlikler (Cumhuriyet 2024a), bu uygulamalara muhalefet eden öğretmenlerin yaptırma uğramaları (T24 2024), kamuoyundaki tepkilerden ötürü proje etkinliklerinin sosyal medyada paylaşılmamasının istenmesi (Cumhuriyet 2024b) söz konusudur. Bu uygulamalar demokrasi değerlerine; laik, rasyonel ve bilimsel eğitim anlayışına karşıt niteliktedir. Dolayısıyla, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğini Batı'dan gelen bir dayatma olarak çerçeveyen görüş, bir epistemik tahakküm çabasının ve yeni epistemik adaletsizliklerin aracı haline gelmektedir.

1 Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin fasılların açılmasını bloke etmesi ve tam üyelik için oybirliği gerekirken Fransa'nın olası bir oylamada ret oyu kullanacağını deklare etmesi.

Kaynakça

AB Algıları Araştırması 2022. <https://www.gmfus.org/sites/default/files/2022-04/Turkish%20Perceptions%20of%20the%20EU%202022%20-%20Turkish%20%281%29.pdf> (Son erişim tarihi: 01.10.2024).

AK Parti. AK Parti 2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi 2015. <https://www.akparti.org.tr/media/o0omydr3/22-temmuz-2007-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf> (Son erişim tarihi: 01.10.2024).

AK Parti. Türkiye Yüzyılı için Doğru Adımlar: Seçim Beyannamesi 2023. <https://www.akparti.org.tr/media/dwyd05pu/tu-rkiye-yu-zyılı-ic-in-dog>

[ru-adımlar-2023-sec-im.pdf](#) (Son erişim tarihi: 01.10.2024).

Altinkurt, Yahya, ve İlker Aysel. “Yeni Türkiye ve Eğitim: Eğitime Dikkatli Bakmak,” *Yeni Türkiye'nin Toplumsal Dapısı* der. İbrahim Kaya. (Ankara: İmge, 2016), 13-39.

Akdoğan, Yalçın. *Muhafazakâr Demokrasi*. (AK Parti, 2003).

Anagnostakis, Dimitrios. “Foreign Policy and Gender: How Does the EU Incorporate Gender in Its External Relations?” *Feminist Framing of Europeanisation* der. Rahime Süleymanoğlu-Kürüm ve Firdevs Melis Cin (Palgrave MacMillan, 2021), 41-62.

Arseven, Serdar, ““Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Okul’ da Nereden Çıktı Sayın Bakan?” *Yeni Akit*, 04 Ocak 2019.

Ayanoğlu, Çiğdem, ve Sait Akbaşlı. “Türk Eğitim Sisteminin Sorunları: Bir Meta-Sentez Çalışması,” *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1) (2023): 371-425.

Aydın Yılmaz, Sare. “Kadın Hareketinde Yeni Bir İvme: Toplumsal Cinsiyet Adaleti,” *Turkish Policy Quartely* (Winter 2015): 107-115.

Aydınlık, “Büyük Aile Buluşmasına AK Parti'den Destek,” Eylül 19, 2023.

Bhargava, Rajeev. “Overcoming the Epistemic Injustice of Colonialism,” *Global Policy*, 4(4) (2013): 413-417.

Bolat, Didem. “Hakikat-Sonrası Çağda Feminist Hakikat İddialarını Güçlendirmek:Hakikat İddialarını Güçlendirmek:Toplumsal Cinsiyet Karşıtlığı ve Feminist Bakış Açısının Karşı-Temellükü,” *Fe Dergi*, (2024) 16(1): 144-175.

Cin, Firdevs Melis, ve Ecem Karlıdağ- Dennis. “Gender Equality in Basic Education: Feminist Consutructions of the EU,” *Feminist Framing of Europeanisation* der. Rahime Süleymanoğlu-Kürüm ve Firdevs Melis

Cin (Palgrave MacMillan, 2021), 229-250.

Cumhuriyet, “ÇEDES Hız Kesmiyor: Okulda Maket Mezar!” Şubat 25, 2024.

Cumhuriyet, “Eğitimcilere Etkinliklerin Sosyal Medyada Paylaşmamları Yönünde Uyarı Yapıldı,” Ekim 30, 2024.

Dağı, İhsan. “Transformation of Islamic Political Identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization,” *Turkish Studies*, 6(1) (2005): 21-37.

Dotson, Kristie. “Tracking Epistemic Violence, Tracking Practices of Silencing,” *Hypatia* 26, no. 2 (2011): 236–57.

Eğitim Reformu Girişimi. Eğitim İzleme Raporu, 2023.

ETCEP. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Okul Standartları Kılavuzu, 2016.

ETCEP. Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi ile Yeniden Yazıyoruz, t.y.

Erzurum Gazetesi, “ETCEP kampanyasına bin öğrenci katıldı,” Nisan 22, 2016.

Godfrey, Ken, ve Richard Youngs. *Toward a New EU Democracy Strategy*. (Carnegie Endowment for International Peace, 2019). https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/files_WP_Godfrey_Youngs_Democracy.pdf (Son erişim tarihi 01.10.2024).

Graff, Korol Agnieszka, ve Elżbieta Korolczuk. “Worse than Communism and Nazism put Together”: War on Gender in Poland,” *Anti Gender Campaigns in Europe* der. David Paternotte and Roman Kuhar (London: Rowman & Littlefield, 2017), 175-193.

Gültekin, Derya, ve Pınar Ö. Baran. “Türkiye’de Zorunlu Eğitim Serencâmı: Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Bir Değerlendirme,” *Social Sciences Research Journal*, 11 (3) (2022):466-482.

- Gümüőođlu, Firdevs. *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet* (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2016).
- Harris, Keith Raymond. "Epistemic Domination," *Thought: A Journal of Philosophy*, 11 (3) (2022):134-141.
- Kaçmazoğlu, Bayram. *Türk Sosyoloji Tarihi II: II.Meşrutiyet'ten Cumhuriyete* (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2013).
- KADEM. Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi (ETCEP)'ne İlişkin Değerlendirme, t.y.
- Karakas, Mehmet. "Türk Modernleşmesi Üzerine Değerlendirmeler," *Sosyologca*, 24 (2022):109- 120.
- Karakaya, Dursun, ve Mutlu Er. "Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 Genel Seçimlerindeki AB Söylemi: Dilbilimsel Söylem Analizi," *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 40(1) (2023): 109-125.
- Karaman, Hayrettin. "Cinsel Eşitlik Konusu ve Kantarın Topuzu," *Yeni Şafak*, 4 Ocak 2019.
- Kaya, Emir, Serdar Bülent Yılmaz, ve Semra *Türkmen-Yılmaz. Aile ve Kadın Politikalarına Yeni Bir Paradigma*. (Ankara: Memur-Sen Akademi, 2021).
- Keyman, Fuat. "Modernity, Secularism, and Islam: The Case of Turkey." *Theory, Culture and Society*, 24(2) (2007): 215–234.
- Korlu, Özgenur. "Bir Bakışta Pisa," 08 Aralık 2023. <https://www.egitimreformugirisimi.org/bir-bakista-pisa-2022/> (Son erişim tarihi: 08.11.2024)
- Korolczuk, Elżbieta. "Counteracting Challenges to Gender Equality in the Era of Anti-gender Campaigns: Competing Gender Knowledges and Affective Solidarity," *Social Politics: International Studies in Gender*,

State & Society, 27(4) (2020): 694-717.

Köktürk, Gökhan. “Baykan Sezer ve Niyazi Berkes’in Osmanlı Toplum Yapısı ve Batılılaşma ile İlgili Görüşlerinin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirmesi,” *Türkiyat Araştırmaları*, 1 (2004): 57-66.

Kuhar, Roman, ve Ales Zobec. “The Anti-Gender Movement in Europe and the Educational Process in Public Schools,” *EPS Journal*, 7(2) (2017): 29-46.

Kumar, Krishan. “Modernity”. *The Blackwell Dictionary of Modern Social Thought* ed. William Outhwaite (Oxford: Blackwell Publishing, 2006), 404-406.

Kunz, Rahel, and Julia Maisenbacher. “Women in the Neighbourhood: Reinstating the European Union’s Civilising Mission on the Back of Gender Equality Promotion?” *European Journal of International Relations*, 23(1) (2017): 122-144.

Mardin, Şerif. *Türk Modernleşmesi: Makaleler IV*. (İstanbul: İletişim, 1991).

Maya, İlknur. “Türk Eğitim Sistemindeki Cinsiyet Eşitsizliklerinin AB Ülkeleri ile Karşılaştırılması,” *Eğitim ve Bilim*, 38(168) (2013): 69-84.

McConkey, Jane. “Knowledge and Acknowledgement: Epistemic Injustice as a Problem of Recognition,” *Politics*, 24(3) (2004): 198–205.

Medina, José. *The Epistemology of Resistance*. (Oxford University Press, 2012). *Milliyet*. “MEB’den ‘Duyarlı Okul’ Projesi,” Aralık 29, 2018.

Paternotte, David, ve Roman Kuhar. “The Anti-gender Movement in Comparative Perspective”. *Anti Gender Campaigns in Europe* der. David Paternotte and Roman Kuhar (London: Rowman & Littlefield, 2017), 253-276.

Pekçetin, Orhan. “ETCEP – Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Pompası,”

Diriliş Postası, 29 Ocak 2019.

Savaş, Gökhan. “Eğitim, Toplumsal Cinsiyet ve Eşitsizlikler Üzerine bir Değerlendirme,” *Yükseköğretim Kurulu Dergisi*, 6 (2017): 40-44.

SES Eşitlik Adalet Kadın Platformu. “Yenilenen Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği,” 3 Ekim 2019.

Sezer, Baykan. “Türk Sosyolojisinin Önündeki Sorunlar,” *Sosyologca* 6(11-12), (2016): 17-21.

Sezer, Baykan. *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*. (İstanbul: Doğu Kitabevi, 1988).

Sezgin, Mustafa Hakkı. “Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi,” *İlçem*, 4 Kasım 2019.

Shah, Hemant. *The Production of Modernization: Daniel Lerner, Mass Media and the Passing of Traditional Society*. (Philadelphia: Temple University Press, 2011).

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime, ve Elif Gençkal-Eroler. “Alternative Modernities and Epistemic Struggles for Recognition in Turkish Media: Deconstructing Eurocentrism?” *Third World Quarterly*, 44 (9) (2021): 2154–72.

T24. “ÇEDES’e Karşı Çıktığı için Görev Yeri Değiştirilen Öğretmen Anlattı”, Ağustos 23, 2024.

T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı. “Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi Açılış Toplantısı Yapıldı,” 21 Mayıs 2015. <https://ab.gov.tr/49980.html> (Son erişim tarihi: 01.10.2024).

T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı. Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporları (2023). https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html (Son erişim tarihi: 01.10.2024).

- T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı. “Türkiye AB İlişkilerinin Tarihçesi,” 9 Ağustos 2024. https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html (Son erişim tarihi: 01.10.2024).
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. “Etcep Uluslararası Kapanış Konferansı Başladı,” 1 Eylül 2016. <https://meb.gov.tr/etcep-uluslararasi-kapanis-konferansi-basladi/haber/11808/tr> (Son erişim tarihi: 01.10.2024).
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. “Basın Açıklaması,” 6 Ocak 2019. <https://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi/haber/17798/tr> (Son erişim tarihi: 01.10.2024).
- TEDMEM. “Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli” Ortak Metni ve Taslak Öğretim Programlarına İlişkin Değerlendirmeler,” <https://tedmem.org/storage/writes/May2024/jRig4W4mjT6skSOcRARS.pdf> (Son erişim tarihi: 08.11.2024).
- Telseren, Aslı. “Changing Gender Politics in Turkey throughout the 2000s: A Feminist Analysis of Gender Policies Pursued by Justice and Development Party (Adalet ve Kalkınma Partisi - AKP) Governments,” *Interdisciplinary Political Studies*, 6(2) 2020: 357-395.
- Tlostanova, Madina. “Beyond Conservatism and Radicalism? A Decolonial Glimpse to the Post-truth World,” *Africa’s Radicalisms and Conservatisms* der. Edwin Etieyibo, Obvious Katsaura, Muchaparara Musemwa (London: Brill, 2021), 11-30.
- TMMOB. “TMMOB’ye Bağlı Odaların Ortak Açıklaması,” 9 Mayıs 2024. <http://www.tmmob.org.tr/icerik/tmmobyeye-bagli-odalarin-ortak-aciklamasi-turkiye-yuzyili-maarif-modeli-laiklik-dusmani-bilimi> (Son erişim tarihi: 12.11.2024).
- TÜİK. Eğitim Harcamaları İstatistikleri 2022. (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamalari-Istatistikleri-2022->

[49574#:~:text=Eğitim%20harcamalarının%20gayrisafi%20yurt%20içi,yılında%20%253%2C1%20oldu.](#) (Son erişim tarihi: 01.10.2024).

Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu (2013). https://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (Son erişim tarihi: 01.10.2024).

Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu (1998). https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf (Son erişim tarihi: 01.10.2024).

Türkmen, Semra, Serdar Bülent Yılmaz, ve Gazi Doğan. “İki değer: Aile Kadın, İki Risk: İstanbul Sözleşmesi 6284 Sayılı Kanun,” *Odak Analiz*. (Memur-Sen, Ağustos 2020).

Unal, Didem. “Populists’ Struggle for Epistemic Hegemony and Anti-Gender Attacks on Higher Education in Authoritarian Contexts: The Case of Turkey.” *British Journal of Middle Eastern Studies*, April (2024): 1–20.

Urfanatik, “Şanlıurfa’da Ziller ETCEP için Çalıyor,” Mart 15, 2016.

Uzgören, Elif. “Internationalism and Europeanisation in the Struggle Over Gender Equality: Women’s Rights/Feminist Movement in Turkey”. *Feminist Framing of Europeanisation* der. Rahime Süleymanoğlu-Kürüm ve Firdevs Melis Cin (Palgrave MacMillan, 2021),109-130.

Wittenius, Marie. “The Transnational Anti Gender Movement in Europe”, Heinrich-Böll-Stiftung Gunda Werner Institute. 3 Şubat 2022. <https://www.gwi-boell.de/en/2022/02/03/the-transnational-anti-gender-movement-europe> (Son erişim tarihi 09.11.2024).

Yeni Akit, “ETCEP Projesi ile Çocuklara Eşcinsel Sapkınlık Aşılıyor!” Ocak 4, 2019.

Yeni Akit, “O Sapkın Projeyi Bakanlık İptal Etti,” *Yeni Akit*, Ocak 7, 2019.

Yeni Akit, “MEB Açıklama Yaptı Ama...ETCEP Projesi Bitti Mi?” Ocak 8, 2019.

Yeni Akit, ““ETCEP! (Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi),” Ocak 9, 2019.

Zihnioğlu, Özge. “European Union Civil Society Support and the Depoliticisation of Turkish Civil Society,” *Third World Quarterly*, 40 (3) (2018): 503–20.

Zihnioğlu, Özge, ve Nur Sinem Kourou. “Unravelling Anti-Feminist Social Network in Turkey: An Analysis of Actors, Relationships and Political Influence,” *Mediterranean Politics*, August (2024):1–22.